

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

ХОДАКІВСЬКА О.В., к.с.н.,

**Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
УААН**

Розглянуто теоретичні аспекти екологобезпечного сільськогосподарського землекористування та розкрито його сутність в умовах прискорення розвитку деградаційних процесів ґрунту.

The theoretical aspects of ecologically safe agricultural land-tenure are considered and his essence is exposed in the conditions of development of processes of degradation soil.

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин в умовах ринкової трансформації національної економіки вимагає кардинальних змін у організації сільськогосподарського землекористування. У цьому зв'язку важливою проблемою сьогодення є розробка нових і вдосконалення існуючих технологій виробництва сільськогосподарської продукції, які повинні бути спрямовані на раціональне використання сільськогосподарських угідь, забезпечення розширеного відтворення родючості ґрунтів, охорону навколишнього природного середовища, зниження негативного екодеструктивного впливу на природні агроландшафти та безумовне поліпшення якості продукції.

Переважає більшість сучасних технологій, які застосовуються у сільськогосподарському виробництві, є високозатратними й енергоємними, впровадження їх здебільшого зумовлює зростання рівня антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, завдає шкоди здоров'ю людей.

Недостатнє наукове обґрунтування технологічних процесів та скорочення обсягів проведення ґрунтозахисних і землеохоронних заходів спричиняє поширення деградаційних процесів, які призводять до втрати родючості ґрунтів, зменшення гумусового горизонту, зниження урожайності сільськогосподарських культур і погіршення якості виробленої продукції. Це зумовлює необхідність поглиблення теоретичних досліджень у напрямі екологобезпечного землекористування.

Аналіз останніх досліджень публікацій. Вагомий внесок у розробку науково-методичних засад екологобезпечного сільськогосподарського землекористування зробили такі науковці, як

В.Г. Андрійчук, В.А. Борисова, П.Ф. Веденічев, В.В. Горланчук, П.М. Данилишин, Д.С. Добряк, П.П. Руснак, В.Ф. Сайко, А.Я. Сохнич, О.Г. Тараріко, А.Г. Тихонов, В.М. Трегобчук, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, О.М. Царенко та ін. Водночас в сучасних умовах погіршення екологічної ситуації виникає необхідність детальнішого дослідження теоретичних засад ефективності екологобезпечного сільськогосподарського землекористування.

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних аспектів щодо ефективності використання, відтворення та охорони земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Конституцією України “земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Використання власності на землю не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі” [1].

Земля, інтегруючи в собі всі природні ресурси, зокрема, сільськогосподарські угіддя, ліси, надра, водні ресурси та ін., є основою економічного розвитку держави та матеріального добробуту населення. Їй належить особливе місце в забезпеченні країни продуктами харчування і сільськогосподарською сировиною. Земля - це універсальний продукт природи і лише у процесі виробничої діяльності людей стає засобом виробництва, поєднуючи в собі функції предмета і засобу праці в одному виробничому процесі (інші засоби виробництва є результатом людської праці).

Земельні ресурси мають характерні, і лише їм притаманні особливості, що випливають з їх властивостей. Зокрема, землю не можна замінити жодними іншими ресурсами, перемістити, перенести в інше місце, виробництво має проводитись безпосередньо там, де вона знаходиться. Обмеженість розмірів землі та неможливість заміни її іншими засобами виробництва потребують бережливого ставлення, охорони від руйнівних сил природи, зниження негативних наслідків антропогенної діяльності; особливого підходу щодо організації території, її землекористування, розміщення виробництва і його спеціалізації; раціонального розподілу між галузями народного господарства і максимального збереження для сільського господарства та майбутніх поколінь. Землі сільськогосподарського призначення є унікальним природним ресурсом, важливою умовою життя і діяльності людей, матеріальною основою розвитку сільського господарства [2,3].

Важливим завданням сучасної аграрної науки є забезпечення відтворення ґрунтової родючості, яка є важливою складовою землі.

Під родючістю розуміють здатність ґрунту забезпечити рослини необхідними для їхнього життя компонентами (мінерали, мікро- і макроелементи, волога та інші поживні речовини в доступній для рослин формі), а також доступ кисню в зону кореневої системи рослин. Родючість ґрунту визначається рівнем урожайності сільськогосподарських культур, яка за умови розумного використання земель має властивість постійно підвищуватись. К.Маркс зазначав, що «врожайність землі може постійно підвищуватись шляхом вкладення капіталу, праці і науки» [4]. Крім того, раціональний підхід щодо використання землі та постійна її охорона від руйнівних сил дають можливість підтримувати сталий біологічний потенціал продуктивності та значно їх покращувати.

Продуктивність земель сільськогосподарського призначення, на думку М.В. Шульги, значною мірою викликана причинами екологічного змісту, що означає, з одного боку, їх природну зумовленість, а з іншого – необхідність забезпечення гармонізації економічних та екологічних властивостей при вирощуванні сільськогосподарської продукції [5]. Сутність земель сільськогосподарського призначення об'єктивно зумовлена їх природною здатністю родючості та необхідністю забезпечувати суспільство екологічною продукцією сільського господарства.

Головним завданням сучасних систем землеробства є забезпечення високого рівня продуктивності ґрунтів на основі систематичного підвищення їх родючості. Відповідно до цього всі зусилля таких наук, як ґрунтознавство, землеробство, агрохімія, рослинництво, меліорація земель мають бути спрямовані на удосконалення вже існуючих та розробку нових науково – обґрунтованих ґрунтовідновлюваних, екологічно стійких, адаптивних, зональних і внутрішньозональних систем ведення землеробства, які забезпечать збереження та підвищення родючості ґрунтів.

Земля має ґрунти різної родючості та різного розташування, вона є продуктом діяльності природи, клімату, рослинних і тваринних організмів, рельєфу тощо. Завдяки ґрунту жителі планети забезпечують себе продуктами харчування, а промисловість – сировиною.

Виконуючи унікальну роль у функціонуванні біосфери, ґрунти потребують особливої уваги. Однак, інтенсифікація виробництва і поєднаний з нею антропогенний тиск на агроландшафти негативно впливають на стан ґрунтового покриву, сприяючи розвитку деградаційних процесів. Чинники деградації ґрунту дуже різнобічні – це скорочення площ земель через їх забудову або прояв інтенсивних

ерозійних процесів, забруднення промисловими відходами, радіонуклідами та іншими хімічними елементами.

Проблема зниження якості ґрунтів в останні роки набула особливого значення. Як правило, першопричиною погіршення якісного стану ґрунтів є антропогенне навантаження (механічний обробіток ґрунтів, порушення співвідношень основних елементів живлення мінеральних добрив, переміщення шарів ґрунту в будівництві, переуцільнення ґрунтів у результаті діяльності важкого автотранспорту, забруднення ґрунтів тощо). За рахунок природних сил (вітер, дощі, водні потоки) антропогенна дія значно збільшується (рис. 1).

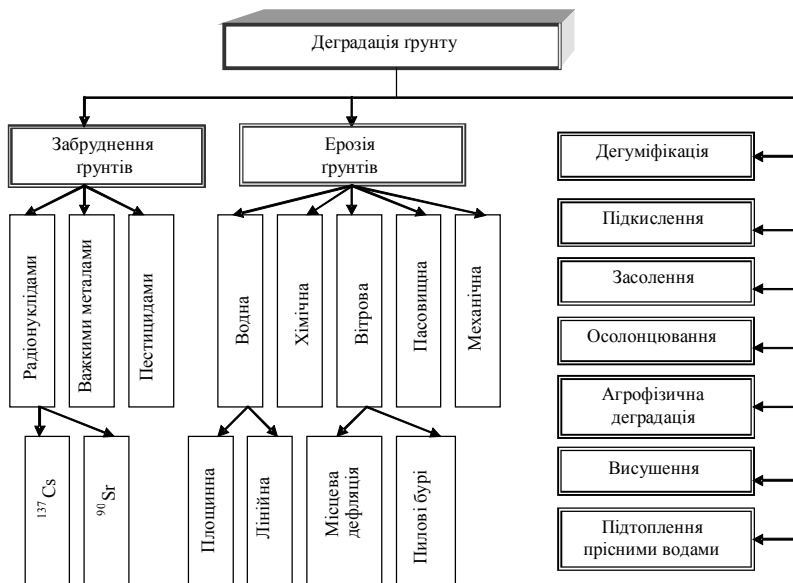

Рис. 1. Природні та антропогенні фактори деградаційних процесів ґрунту

Таким чином, існує велика кількість факторів, які сприяють руйнівним та деградаційним процесам земельних ресурсів, та призводять до економічних збитків у сільському господарстві.

Однією з причин негативних явищ, що спостерігаються в процесі сільськогосподарського використання ґрунтів є недостатнє екологічне обґрунтування відповідних рекомендацій, їх спрямованість на досягнення лише економічних цілей.

У зв'язку з цим, практичну важливість набувають питання удосконалення організації управління еколого-спрямованим аграрним

виробництвом, удосконалення прийомів обробітку ґрунту, внесення добрив, впровадження в сівозміни різних бобових культур та енергозберігаючих технологій, що забезпечить одержання врожаїв запланованого рівня, покращення фізико-хімічних показників ґрунту, фітосанітарного стану, екологічну ситуацію, якість продукції тощо.

Організація екологобезпечного сільськогосподарського землекористування, в умовах ринкової трансформації земельних відносин, повинна здійснюватись з урахуванням зональних та регіональних особливостей на основі комплексного підходу щодо раціонального використання земельних ресурсів. Екологобезпечне і раціональне землекористування – це два нерозривно пов'язані процеси, які спрямовані на підвищення продуктивності землі.

На нашу думку, раціональне землекористування повинно мати на меті не лише отримання максимальної економічної користі, а й враховувати потребу щодо збереження та відтворення родючості ґрунтів, поліпшення природного середовища. Концепція економічного розвитку сільського господарства в сучасних умовах не повинна орієнтуватись лише на отримання максимального доходу при мінімальних витратах. Вона має обов'язково враховувати екологічні інтереси суспільства, які проявляються у зменшенні екологічної шкоди, як для природних агроландшафтів, так і для людини.

Враховуючи потребу у поліпшенні природного середовища, збереженні та відтворенні родючості деградованих ґрунтів, раціональне землекористування слід розглядати як сукупність взаємоузгоджених економічних і організаційних заходів, спрямованих на ефективне використання сільськогосподарських угідь при максимальному врахуванні екологічних аспектів у землекористуванні та суспільних інтересів у сфері екологізації.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід відмітити, що екологобезпечне землекористування – це процес використання земель людиною, який передбачає збереження і підвищення рівня родючості ґрунтів за допомогою системи заходів, до яких відносяться: вдосконалення структури сільськогосподарських угідь і посівних площ, ґрунтозахисний обробіток земель, науково обґрунтовані норми внесення добрив, застосування переважно біологічних методів захисту рослин, їх удобрення та сучасної сільськогосподарської техніки, впровадження екологічно спрямованих управлінських рішень тощо.

Література:

1. Конституція України. – К. : Парлам. в-во, 1996. – 54 с.
2. Економіка сільського господарства: [підруч.] / О.І. Здоровцов, А.І.

Касьянов, В.І. Мацибора, В.Й. Шиян. – К. : УСГА, 1993. – 320 с.

3. Економіка сільського господарства : [підруч.] / П.П. Руснак, В.В. Жебка, М.М. Рудий, А.А. Чалий; за ред. П.П. Руснака. – К. : Урожай, 1998. – 319 с.

4. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. , Т.1. – М.: Государственное издательство политической литературы , 1962. – 525 с.

5. Земельне право України : [підруч.] / за ред. М.В. Шульги; Міністерство освіти і науки України. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.